"На вас, завзятці-юнаки, шо возлюбили Україну, кладу я кращії гадки, мою сподіванку єдину"...

І їх нема...

Кого ми поховали?

Хто зважить той жаль?

Зберіть всі хмари з усього світу — і не складете тої нерозважної туги, що оповила серце...

Жалю немає ваги.

Найпалкіші діти України, найдорожчі жертви на залізний вівтар волі.

Історія знає багато жертв, але такої сторінки вона ще не розгортала перед людськими очима.

В часи хрестових походів ішли одбивати Єрусалим лави охоплених ентузіазмом дітей, вони і гинули лавами, з повною вірою в Царство небесне і в вічне життя.

Бились до загину герої-юнаки Греції та Риму і виступали на бій озброєні всією тогочасною військовою мудрістю, фізичною силою, певні своєї перемоги.

Ллється і до останніх днів кров героїв-патріотів, але вона ллється на війні з ворогами, а ворог що? Ворог — воїн, воїн — воїнові брат, він поважає свого супротивника, бо розуміє, що доля їх єдина, — він убиває під час січі і доглядає, коли візьме в полон, він і карає, та карає тільки смертю.

А що було тут?

Якої вічної нагороди сподівались юнаки, вирушаючи на бій? — Вічної смерти.

Чи вони вірили в свою перемогу? Чи сподівались на свою силу? Ой ні! Чи то були знавці-козаки, окурені порохом, призвичаєні до військової справи. Ні, ні. То були гімназисти і молоді студенти, не призвичаєні до військової справи. Вони не визнавали ні права війни, ні права смертної кари. їх душам було огидне кожне насильство, убивство, бій.

І вони пішли.

Коли вдарив останній час України, вони пішли — 400 юнаків проти 13000 большевиків.

Сподівались засипати своїм трупом повіддю прорвану гатку.

І полягли усі.

Чи ж вони не відали, проти кого йшли?

Поки історія людська буде існувати, доти будуть всі, і далекі нащадки наші, з жахом, з огидою згадувати страшне слово "большевик".

Каїн, Іуда і большевик — три людські потвори, три звіра, що викинула на світ Божий якась страшна безодня. Ні, і то порівняння неправдиве! Каїн убив брата, але сам вжахнувся свого злочинства і як безумний, кинувся тікати від братнього трупа; Іуда продав Христа, але не стерпів муки сумління і "удавився" сам. А большевик перед смертною карою, перед розстрілом одрізав носи, вуха, проколював очі, випускав тельбухи, добивав недострелених прикладами по голові, мов скажених собак, і тішився муками своїх братів.

Все те відали герої-юнаки і пішли свідомо на нелюдські муки, щоб дати можливість Україні підписати мир з центральними державами, що дасть щастя і спокій народові нашому. Народові, що сам потяг з большевиками і повстав на своїх: Святий Боже, де ж твоя правда? За що ж загинули ці кращі сини України? Хто їх не знав? Хто не знав Поповича? Бідний, дорогий товаришу! В часи, коли гинула вся Україна, як він кидався скрізь, щоб всім допомогти, щоб роздмухати іскру надії. Чи є хто з українців в Київі, хто б не знав Володю Шульгина?

Його ніхто не звав Владіміром Яковлевичем, не вважаючи на те, що він вже кінчив університет, — так хотілось кожному сказати щось тепле, ласкаве цій всім дорогій, всім любій, всім рідній людині.

Одколи скінчив гімназію, він став душею молоді і теплим зв'язком між нею і старшим поколінням, бо він був ввесь — любов до України. Палкий організатор, палкий промовець, теплий заступник всіх тих, що постраждали за Україну, любий, дорогий, незабутній Володя Шульгин. Він згромаджував, єднав молодь і разом з тим всією своєю істотою збуджував в людей старшого віку віру в долю України.

І його нема. Був душею молоді і разом з нею пішов на смерть. А ті гімназисти 6, 7, 8 класів — дорогі діти на світанні життя.

Вони всі понесли на жертву отчизні свою молодість, радість, щастя, нерозважне горе кревних і молоде своє життя.

Заметене снігом поле, а на йому похапцем окопались чотириста юнаків, без штабу, без бліндованого поїзду, по три набої на душу. Зачорніло здалеку: почали наступати з цих боків колонами большевики. Тринадцять тисяч вибрудків пекла на 400 беззбройних юнаків...

Єдиний командир юнацької батави, що лишився з нею, сотник військовий, звернувся до юнацтва: "Вже нам, товариші, не вертатися на

Україну, послужимо же всі неньці, поляжемо всі за неї". Всі поклялися. Три дні боролись — і полягли на чорнім полі смерти.

Закипіло большевицьке свято. Шляхетні голови молоді, що жили лиш вищим пориванням — любов'ю до народу, до правди, до волі, — сини братерського народу били прикладами, виймали очі, мордували нелюдськими муками.

Що смерть? Смерть ласка, — смерть хвилина.

А муки ті?

Сердешна Україна, чи ж вона того хотіла? Бідна, нещасна, стократ нещасна й самотня в дні своєї волі, оточена гадюкодлом ворогів, — від уст рідних дітей відбирає хліб і дає чужинцям, щоб всіх порівняти, — і має в подяку ненависть, зраду, злобу! На ту волю народню вона ж віддала останню свою оборону — свою чесну, інтелігентну молодь.

Ой, ні! Тих жертв не можна забути, не можна подарувать.

Але вони кличуть не до помсти. Не для ненависти і злоби понесли вони своє життя, а з-за незмірної любови до рідного краю, і та любов світитиме йому довгі віки.

Страшно вмерти, але ще страшніше загинути марно.

Того дня, коли большевики вступили у Київ, коли, здавалось, усе загинуло, прийшла до мене мати і впала переді мною навколюшки.

"Я мала одного сина, так, як сонце в небі, — сказала вона, — і він пішов проти большевиків. Коли б я йому сказала одново слово, коли б я прохала його лишитись, він пожалував би мене і зостався б зі мною, але я не сказала ні слова: коли Україні потрібні наші діти, — хай ідуть. Тільки скажіть мені, покляніться мені, що Україна не загинула, і тоді я не буду

плакати, не буду вбиватись за єдиним моїм сином". Заради цих матерів, заради цих юнаків-героїв ми повинні всі, що лишилися живими, поклястись на цій могилі — віддати Україні все наше життя. Тільки всесильною працею на життя України можемо ми поквітувати їх жертву і зняти з них тягар марної, німої смерти.

Діти України, старші й малі, ця могила — ваш храм.

Минуть роки, десятки років, століття, — пам'ять про юнаків-героїв не згине вовік. Вона світитиме не тільки українцям, всім обраним Богом людям, що покладають життя своє во ім'я ідеї, во ім'я брата свого.

Для нас могила ця лишиться навіки полум'ям віри, вона дала нам незабутнє минуле.

Це буде друга свята могила над Дніпром.

Діти України, це ваша могила, вона буде тим дзвоном, що vivos vocat[1], — не дасть вам спинятись, не дасть забути.

Цей день стане днем всієї шкільної молоді України. Від року до року сюди будуть приходити, тут будуть плакати, тут будуть молитись, тут будуть складати братерську присягу ті, що матимуть переступити поріг життя.

І коли життя зітре з пам'яті сучасників ці дорогі обличчя наших братів, коли прийдуть нові люди... вони пам'ятатимуть, що тут лежать ті, що віддали все, що мали, — молодість, розум, щастя й життя — ЗА ВОЛЮ України.

Весняне сонце гріло і заливало золотим промінням дорогі труни, коли жалобний похід рушив через місто до останнього притулку юнаків-героїв над рідним Дніпром, а коли труни поставили над могилою, — на

прозорім, кришталевім небі засяв молодий місяць і танки мигтячих, променистих зірок.

Весна прощалась з молодістю, а молодь ридала над могилою, і лилася востаннє рідна пісня.

Будьте ж певні, дорогі, незабутні герої, — ваша смерть не згинула марно. Чуєте?! — Вона живе і житиме довіку — вільна, самостійна Україна.

[1] ...vivos vocat... — живим словом, закликом.